

Opinie studentów bydgoskich uczelni na temat eutanazji

The opinions of students of Bydgoszcz universities about euthanasia

HALINA ZIELIŃSKA-WIĘCZKOWSKA ^{1/}, MONIKA JANUSZEWSKA ^{2/}

^{1/} Katedra i Zakład Pedagogiki i Dydaktyki Pielęgniarskiej Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Collegium Medicum w Bydgoszczy

^{2/} Oddział Kardioanestezjologii, Szpital Uniwersytecki im. dr. A. Jurasza w Bydgoszczy

Wstęp. Eutanazja jest pojęciem budzącym w opinii społecznej wiele kontrowersji.

Cel badań. Poznanie opinii studentów dwóch bydgoskich uczelni publicznych na temat eutanazji.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego w grupie 300 studentów dwóch bydgoskich uczelni, na przełomie roku 2011/2012. Do badań skonstruowano autorski kwestionariusz ankiety.

Wyniki. Większość młodzieży akademickiej wyraziła opinię dopuszczającą eutanazję 64,3%. Poparcie dla legalizacji prawa do eutanazji deklarowało 82,7% studentów z Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego (UTP) i 46% ankietowanych z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (UKW). Największe poparcie dla legalizacji prawa chorego do eutanazji wyrazili studenci telekomunikacji i elektrotechniki (89,3%). Mężczyźni wyrazili większe poparcie dla eutanazji (74,4%) niż kobiety (57,3%). Młodzież płci żeńskiej oraz studująca w UKW deklarowała większą religijność. Nie stwierdzono jednak istotnej statystycznie różnicy w zakresie wpływu religii w kształtowaniu się stosunku do eutanazji pomiędzy grupami studentów UKW i UTP. Ankietowani z UTP częściej niż z UKW, w przypadku własnej nieuleczalnej choroby, podjęliby decyzję o eutanazji.

Wnioski. Większe poparcie dla legalizacji prawa do eutanazji wyraziła młodzież studująca na kierunkach technicznych (telekomunikacja i elektrotechnika, zarządzanie), niż na humanistycznych (psychologia, pedagogika) oraz mężczyźni.

Słowa kluczowe: eutanazja, postawy, studenci

Introduction. Euthanasia is a controversial subject.

Aim. To examine attitudes of students of universities located in Bydgoszcz towards euthanasia.

Material & method. A diagnostic survey method was used in a group of 300 students of two universities in Bydgoszcz, at the turn of 2011 and 2012. The author's original questionnaire was used in the study.

Results. Most students (64.3%) found the idea of legalizing euthanasia acceptable. 82.7% students of the University of Technology and Life Sciences (UTP) and 46% of students of the Kazimierz Wielki University (UKW) would vote for legalizing euthanasia in Poland. The largest group of euthanasia supporters was found at the telecommunications and electrical engineering faculty (89.3%). There were more euthanasia supporters among men (74.4%) than women (57.3%). The female students and UKW students were more religious. However, no statistically significant difference was found between the UKW and UTP students as far as the influence of religion on the attitude towards euthanasia was concerned. In case of a terminal/incurable illness, more UTP students than UKW students would choose to be euthanized.

Conclusions. The students of telecommunication and electrical engineering and management faculty, as well as men, more often supported legalization of euthanasia than students of humanities (psychology and pedagogy).

Key words: euthanasia, attitudes, students

© Hygeia Public Health 2013, 48(2): 238-242

www.h-ph.pl

Nadesłano: 30.04.2013

Zakwalifikowano do druku: 09.06.2013

Adres do korespondencji / Address for correspondence

dr n. med. Halina Zielińska-Więczkowska,
Katedra i Zakład Pedagogiki i Dydaktyki Pielęgniarskiej UMK
Collegium Medicum
ul. Techników 3, 85-801 Bydgoszcz
tel. 52 585 58 07, e-mail: wieczkowska@cm.umk.pl

Wykaz skrótów

UTP – Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy

UKW – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Wstęp

Eutanazja jest terminem wywodzącym się z języka greckiego (euthananathos), gdzie eu oznacza – dobra, tanatos – śmierć [1]. Zatem wyraz „eutanazja” – jak pisze Pilecka, oznacza szczęśliwą, pozbawioną bólu

śmierć [2]. Dokładniej ujmując – eutanazja – oznacza „bezbolesne odebranie komuś życia” [3]. Na przestrzeni historycznej zauważa się brak jednoznaczności określeń tego terminu. Współcześnie pojęciem „eutanazja” definiuje się „zabójstwo człowieka na jego żądanie lub pod wpływem współczucia dla niego” [4]. Wyróżnia się eutanazję bierną i czynną [3, 5, 6]. Eutanazja bierna sprowadza się do zaniechania działań przywracających życie, czynna – wykonania działań powodujących/przyspieszających czyjaś śmierć

[1, 3, 5, 6]. W Polsce eutanazja prawnie jest zakazana [5-7]. W ustawodawstwie polskim brak jest regulacji precyzyjnie określającej sytuację chorego znajdującego się w stanie wegetatywnym, kiedy to chory jest przytomny, lecz pozbawiony świadomości [6].

Warto, jak wskazują niektórzy autorzy, odróżnić eutanazję od tak zwanej uporczywej terapii. Różni te pojęcia cel dążeń medyka prowadzącego danego pacjenta. Eutanazja sprowadza się do uśmierzenia dolegliwości objawów chorobowych z jednoczesnym założeniem skrócenia życia człowieka. Natomiast zasadniczym celem przerywania uporczywej terapii jest uchronienie pacjenta przed dodatkowymi cierpieniami, w sytuacji negatywnej oceny jakichkolwiek szans terapeutycznych, pomimo stosowania nadzwyczajnych środków i perspektywy bliskiej śmierci chorego. Kontynuowanie uporczywej terapii w takim przypadku sprowadza się tylko do przedłużania agonii [3, 6].

W niektórych krajach (Holandia, Belgia) eutanazja jest legalna [2, 3, 8, 9]. Dozwolona jest także w stanie Oregon w Stanach Zjednoczonych [3]. Eutanazja jest pojęciem, które w opinii społecznej budziło i nadal wywołuje wiele kontrowersji i dylematów natury etyczno-prawnej [3]. Coraz więcej osób opowiada się za jej prawnym zalegalizowaniem [1, 8]. Perspektywy na przyszłość, zwłaszcza w obliczu zagrożenia wartości podstawowych, jakie obserwuje się we współczesnym świecie i postępującego starzenia się państw wysoko rozwiniętych – też nie są w tym zakresie optymistyczne [2, 3].

U człowieka śmiertelnie chorego może pojawić się lęk przed eutanazją [2]. Osoba ciężko chora może czuć się ciężarem dla rodziny, ale też może poczuć się – co gorsza – odrzuconą przez najbliższych. Człowiek nie zawsze zachowuje się w bezpośredniej konfrontacji z daną sytuacją trudną, w tym – z nieuleczalną/śmiertelną chorobą, zgodnie z tym, jak wcześniej deklarował mając poczucie zdrowia. W literaturze znajdujemy tego przykłady [1]. Są też przypadki, że osoby starsze, ciężko chore podejmują się ucieczki z państw, w których eutanazja jest legalna [3].

Współczesna „kultura dobrobytu” coraz częściej pociąga za sobą brak zdolności człowieka do dostrzegania sensu życia w obliczu cierpienia i wielu życiowych ograniczeń. Sam proces umierania, na przestrzeni czasowej, uległ też w dużej mierze instytucjonalizacji. Coraz częściej śmierć ma miejsce w szpitalach lub innych placówkach (hospicjach, domach pomocy społecznej, zakładach opiekuńczo-leczniczych) – w odosobnieniu od domu rodzinnego [10]. Dawniej ludzie znacznie częściej umierali w domu wśród najbliższych. We współczesnym świecie wyraźnie dostrzega się gerontofobię, czyli ustawiczny strach przed starością i jej następstwami – cierpieniem i śmiercią.

Założenia i cel pracy

Celem badań było poznanie opinii dotyczących problemu eutanazji studentów dwóch bydgoskich uczelni publicznych: Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego (UTP) i Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (UKW). Założono, że postawy dotyczące eutanazji są zróżnicowane w zależności od kierunku studiów. Postawiono hipotezę, że studenci kierunków humanistycznych (UKW) wyrażają mniejsze poparcie dla legalizacji prawa do eutanazji w Polsce, niż z kierunków technicznych.

Materiał i metoda

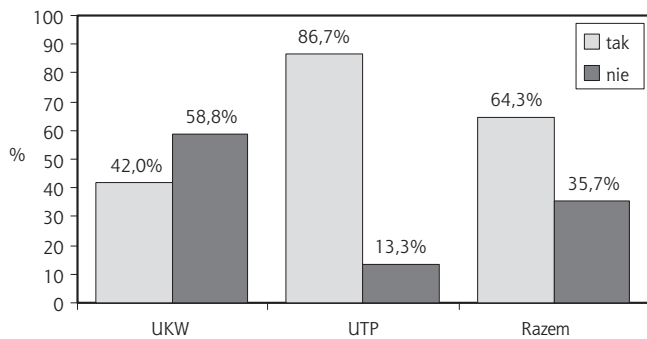
Badania przeprowadzono w grupie 300 studentów dwóch bydgoskich uczelni: Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (UKW – 150 osób) i Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego (UTP – 150 osób). W badaniach uczestniczyli studenci UKW – kierunku psychologii (n=75) i pedagogiki (n=75) oraz UTP – wydziału telekomunikacji i elektrotechniki (n=75) oraz wydziału zarządzania (n=75).

Badania wykonano metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem ankiety własnej konstrukcji zawierającej 24 pytania dotyczące różnych aspektów eutanazji oraz metryczkę (podstawowe dane o ankietowanym). Badania były przeprowadzone na przełomie lat 2011-2012, po uzyskaniu zgody Komisji Bioetycznej UMK Collegium Medicum w Bydgoszczy. Analizę statystyczną przeprowadzono w programie Statistica 10.0. Przyjęto poziom istotności $p=0,05$.

Wyniki

Średnia wieku badanych wyniosła 21,5 roku. Nieznaczną przewagę stanowiły kobiety (59,3%). Większość ankietowanych, to studenci studiów stacjonarnych pierwszego stopnia (79,0%). Przeważająca większość respondentów, głównie z UTP (94,7%), pochodziła z miasta. Najczęściej deklarowane wykształcenie rodziców, to średnie i zawodowe.

Większość respondentów (64,3%) wyraziła opinię dopuszczającą eutanazję (ryc. 1). Odnotowano istotną statystycznie różnicę na poziomie $p<0,001$ w opinii o dopuszczalności eutanazji pomiędzy grupami studentów UTP (86,7%) i UKW (42,0%). W największym stopniu za dopuszczalnością eutanazji byli studenci wydziału telekomunikacji i elektrotechniki (89,3%), nieco rzadziej – zarządzania (84,0%), psychologii (42,7%) a w najmniejszym stopniu pedagogiki (41,3%). Skutki prawnej legalizacji eutanazji w zależności o typu uczelni, zamieszcza tabela I. W opinii studentów telekomunikacji i elektrotechniki, eutanazja przyniesie więcej korzyści niż strat (84,5%), podobnie – zarządzania (69,3%) i pedagogiki (66,7%). Według studentów psychologii, nie

Ryc. 1. Dopuszczalność eutanazji

Fig. 1. Euthanasia legalization

Tabela I. Skutki prawnej legalizacji eutanazji
Table I. Consequences of legalizing euthanasia

Grupa studentów	UKW		UTP		Razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
więcej korzyści niż strat	69	46,0	115	76,7	184	61,3
więcej złego niż dobrego	32	21,3	24	16,0	56	18,7
nic nowego, ujawni to co jest już praktykowane	48	32,0	11	17,3	59	19,7
inna odpowiedź	1	0,7	0	0	1	0,3
Razem	150	100	150	100	300	100

UKW – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

UTP – Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy

wniesie nic nowego a ujawni to co jest praktykowane (42,7%).

Istotnie częściej ($p < 0,001$) poparcie dla legalizacji prawa do eutanazji, deklarowali studenci UTP (82,7%) niż studenci UKW (46,0%). Nieco ponad połowa respondentów (53,0%) była na stanowisku, że prawna legalizacja eutanazji w naszym kraju nie spowoduje jej nadużycia, przy czym istotnie częściej na poziomie $p < 0,001$ taką opinię wyrażali studenci UTP (72,7%), niż studenci UKW (33,3%). Generalnie, mężczyźni wyrażali większe poparcie dla eutanazji (74,4%), niż kobiety (57,3%). W opinii 71,3% ankietowanych mężczyzn, legalizacja eutanazji przyniesie więcej korzyści niż strat.

Ankietowani, zapytani o skutki prawnej legalizacji eutanazji, najczęściej odpowiadali, że stworzy to chorym szansę na uniknięcie cierpienia (33,7%). W dalszej kolejności, że przyniesie nowe metody i możliwości dla praktyki lekarskiej (27,7%), zapewni możliwość nie podtrzymywania życia ludzkiego za wszelką cenę (18,7%). W najmniejszym stopniu ankietowani uważali, że niczego nie zmieni (2,7%). Pozostałe osoby nie wyraziły w tym zakresie własnego stanowiska.

Zauważono niską korelację wieku i kwestii regulacji prawnej eutanazji ($r = 0,149$; $p < 0,01$). Większe poparcie dla uregulowań prawnych eutanazji wyrażali studenci młodszy wiekiem.

Nieomal wszyscy ankietowani, za wyjątkiem dwóch osób, byli wyznania rzymsko-katolickiego (99,2%). Co druga badana osoba deklarowała średni poziom religijności, przy czym istotnie większy ($p < 0,001$) deklarowali studenci UKW (66,7%) niż studenci UTP (28,2%). Więcej kobiet (88,8%) deklarowało się jako osoby wierzące, natomiast wśród mężczyzn – 73,8%. Wśród studentów UTP najczęściej zaznaczaną odpowiedzią było uczęszczanie do kościoła tylko w ważniejsze święta (40,9%) W każdą niedzielę deklarowało 6,4% ankietowanych z UTP. Natomiast 22,5% młodzieży studiującej w UKW uczęszcza do kościoła w ważniejsze święta a w każdą niedzielę – 20,3% badanych. To zróżnicowanie okazało się istotne statystycznie ($p < 0,001$). Jednak nie stwierdzono istotnej statystycznie różnicy w zakresie wpływu religii w kształtowaniu się stosunku do eutanazji pomiędzy grupami studentów UKW i UTP. Studenci UKW istotnie częściej mieli w rodzinie bliski kontakt z ciężko chorą osobą (30,7%) niż studenci UTP (16,7%). Jednak opiekę nad ciężko chorą osobą w rodzinie częściej sprawowali studenci z UTP (9,3%) niż z UKW (6,0%).

Odnotowano istotną statystycznie różnicę w przypadkach wyrażenia/lub nie wyrażenia zgody na eutanazję bliskiej osoby, gdyby była prawnie dopuszczona, pomiędzy grupami studentów UKW i UTP ($p < 0,001$). Takiej decyzji nie podjęłoby 42,7% studentów z UKW i 10,7% ankietowanych z UTP.

Blisko $\frac{3}{4}$ respondentów określiło swój stan zdrowia jako dobry a tylko 1,7% młodzieży akademickiej – jako niezadowolający.

W przypadku zagrożenia własnego zdrowia nieuleczalną/śmiertelną chorobą, decyzję o eutanazji podjęłoby prawie 64% respondentów z UTP, a tylko około 25% studentów z UKW i to zróżnicowanie okazało się istotne statystycznie na poziomie $p = 0,002$. Najwięcej studentów (59,0%) wyraziło opinię, że głównym decydem o śmierci w obliczu nieuleczalnej/śmiertelnej choroby powinien być sam pacjent, przy czym częściej tak uważali ankietowani z UTP (80%). W następnej kolejności deklarowano odpowiedź „nikt” (19,3%). Na pozostawienie woli Bogu wskazało łącznie 13,0% respondentów a 4,3% zadeklarowało na najbliższą rodzinę. Pozostałe osoby nie wypowiedziały się w tej kwestii.

Przeważająca większość respondentów z UTP uważała, że głównym decydem o fakcie eutanazji powinien być przede wszystkim pacjent.

Dyskusja

Badania ankietowe ($n = 300$) ukazały zróżnicowane opinie młodzieży akademickiej dotyczące problemu eutanazji w zależności od kierunku studiów. Tym

samym potwierdziła się nasza hipoteza. Generalnie większe poparcie dla eutanazji wyrazili studenci kierunków technicznych (82,7%) niż humanistycznych (42%). Być może w przypadku studentów kierunku psychologii i pedagogiki, wynika to z częściej przejawianej wśród zawodów związanych z pomaganiem – empatii a ponadto większej – jak sami deklarowali – praktyki religijnej. Chociaż wbrew naszym przewidywaniom, religia nie różnicowała istotnie postaw młodzieży akademickiej wobec eutanazji. Z doniesień jednak wynika, że większe przyzwolenie na eutanazję wyrażają osoby mniej religijne preferujące wartości hedonistyczne i witalne [3]. Badania niektórych autorów wyraźnie dowodzą o tym, że przedstawiciele seminarium duchownego są zdecydowanymi przeciwnikami legalizacji prawa do eutanazji (96,3%) [8].

O tym, że przekonania religijne jako element różnic kulturowych mają wpływ na poparcie dla eutanazji dowodzą badania Mierzeckiego i wsp., przeprowadzone w trzech międzynarodowych ośrodkach akademickich – z Polski, Niemiec i Szwecji [11]. Najmniejsze poparcie wyrazili studenci pierwszego roku medycyny z Polski (48%) a największe z Niemiec (82%) i to zróżnicowanie było istotne statystycznie [11]. W badaniach tych autorów, wśród ankietowanych deklarujących się jako osoby wierzące, eutanazję popierało istotnie więcej Niemców niż Polaków oraz Niemców niż Szwedów [11].

Zagrożenie eutanazją jest w dużym stopniu jest uwarunkowane przez kulturę [2, 3].

W badaniach Sierżantowicz i wsp., grupa czynnych zawodowo lekarzy i pielęgniarek wyraziła poparcie dla eutanazji na poziomie zaledwie 4% [9]. Większe zaś przyzwolenie na eutanazję stwierdzono u studentów pielęgniarstwa (22%) [9]. Pielęgniarki – jak donosi Krajewska-Kułak, są w większości przeciwne legalizacji eutanazji, nie wyraziłyby też zgody na asystowanie przy niej [7]. Za prawnym jej usankcjonowaniem opowiedziało się 21,9% czynnych zawodowo pielęgniarek w wieku 20-40 lat [7]. Z kolei Szymańska donosi o wyższym poparciu dla eutanazji (31,92%) wśród studentów pielęgniarstwa, jednak większość z nich również nie popiera eutanazji w Polsce [8]. W badaniach Szymańskiej dotyczących środowisk akademickich (na kierunku pielęgniarstwa, prawa i kleryków), studenci prawa deklarowali największe przyzwolenie dla eutanazji na poziomie sięgającym prawie 40% [8]. Przytoczone tu dane z badań empirycznych dowodzą o zróżnicowanym poparciu młodzieży akademickiej dla legalizacji prawa do eutanazji w Polsce.

W badaniach własnych najwięcej studentów wyraziło opinię, że głównym decydującym o śmierci w obliczu nieuleczalnej/śmiertelnej choroby powinien być pacjent, przy czym częściej tak uważali an-

kietowani z UTP (80%). W badaniach Szymańskiej większość ankietowanych studentów pielęgniarstwa (80,85%) i prawa (65,79%) także wskazała w pierwszej kolejności na pacjenta, przy podejmowaniu decyzji o eutanazji [8].

W przypadku zagrożenia zdrowia nieuleczalną/śmiertelną chorobą, na własną eutanazję wyraziłoby zgodę 64% respondentów z UTP a tylko około 25% studentów z UKW. W badaniach Szymańskiej zgodę na eutanazję w odniesieniu do własnej osoby deklarowało 38% studentów na kierunku pielęgniarstwo [8]. Natomiast studenci prawa w większości takiej decyzji by nie podjęli i to zarówno w odniesieniu do siebie (44,74%), a tym bardziej swoich bliskich (57,89%). Spośród kleryków nikt nie zgodziłby się zarówno na własną eutanazję, jak i członka swojej rodziny [8].

Raczej niskie przyzwolenie na eutanazję w grupie przedstawicieli zawodów medycznych w naszym kraju, można tłumaczyć tym, że jednak główną misją przedstawicieli zawodów medycznych jest walka o życie ludzkie do końca oraz duży stopień empatii, zwłaszcza w grupie pielęgniarek.

Jak wynika z niektórych doniesień, śmierć pacjenta jest dla pielęgniarek trudnym przeżyciem, wywołujących w psychice wiele negatywnych emocji. Stąd większość pielęgniarek nie chciałaby asystować przy eutanazji [7]. Doświadczanie przez pielęgniarki śmierci pacjenta, powoduje też i pozytywne zmiany w ich osobowości [12]. W kontakcie z umierającym pielęgniarki najczęściej doświadczają smutku i bezradności [7].

Na podstawie analizy wyników przeprowadzonych badań oraz przeglądu doniesień innych autorów, można by wysnuć – być może zbyt daleko idący wniosek, że wśród przedstawicieli zawodów generalnie związanych z pomaganiem (pielęgniarka, lekarz, psycholog i pedagog) jest stosunkowo niskie przyzwolenie na stosowanie eutanazji.

W badaniach własnych (n=300), eutanazję w mniejszym stopniu popierały kobiety, które częściej na co dzień wypełniają różnorakie role opiekunek (własnych dzieci, rodziców, dziadków itp.). Zdecydowanie przeciwny eutanazji jej Kościół katolicki.

Przewiduje się, że ten drażliwy temat natury etyczno-prawnej na podłożu kulturowym będzie coraz częściej podejmowany [2, 3].

Podsumowanie wyników badań i wnioski

1. Młodzież studiująca na wydziale telekomunikacji i elektrotechniki oraz zarządzaniu (UTP) wyraziła istotnie większe poparcie dla eutanazji, niż studenci psychologii i pedagogiki (UKW).
2. Przeważająca większość młodzieży akademickiej jest za legalizacją eutanazji w Polsce. Większość

- studentów z UTP nie obawia się w tym zakresie nadużyć.
3. Prawie $\frac{3}{4}$ młodzieży akademickiej jest za prawnym uregulowaniem eutanazji.
 4. Badania nie wykazały istotnego wpływu religii na postawy młodzieży akademickiej wobec eutanazji, pomimo faktu, że większą religijność deklarowali studenci z UKW.
 5. Przeważająca większość respondentów z UTP uważała, że głównym decydem o fakcie eutanazji powinien być przede wszystkim pacjent. Oni też częściej w przypadku własnej nieuleczalnej choroby, podjęliby decyzję o eutanazji w odniesieniu do własnej osoby.

Piśmiennictwo / References

1. Śledzianowski J. Eutanazja – dobra śmierć czy zabójstwo człowieka. Jedność, Kielce 2010.
2. Pilecka B. Kryzys w obliczu zagrożenia życia chorobą. Kryzys psychologiczny. Wybrane zagadnienia. UJ, Kraków 2004: 73-106.
3. Marcinkowski JT. Kulturowe uwarunkowania eutanazji. [w:] Problemy wielokulturowości w medycynie. Krajewska-Kuśak E, Wrońska I, Kędzióra-Kornatowska K (red). PZWL, Warszawa 2010: 350-360.
4. Świątkowska-Flis B, Pierzchała K, Flis C. Zasady etyczne, aspekty prawne, a problem eutanazji. Wiad Lek 2009, LXII(2): 142-145.
5. Hołówka J. Etyka indywidualna. Etyka w działaniu. Prószyński i S-ka, Warszawa 2001: 96-116.
6. Gałęska-Śliwka A, Śliwka M. Stan wegetatywny, eutanazja, zaniechanie uporczywej terapii. Państwo i Prawo 2009, LXIV, 11(765): 17-31.
7. Krajewska-Kuśak E, Mickiewicz I, Łukaszuk C i wsp. Samoocena postaw pielęgniarek wobec śmierci. Pielęgn XXI Wieku 2010, 1-2(30-31): 43-49.
8. Szymańska K. Postawy wobec eutanazji wśród studentów pielęgniarstwa, prawa i kleryków. Pielęgn Zdr Publ 2012, 2(2): 125-133.
9. Sierżantowicz R, Łagoda K, Doroszkiewicz H i wsp. Opinie lekarzy, pielęgniarek, pacjentów i studentów na temat eutanazji. Gerontol Pol 2001, 19(2): 99-106.
10. Kołodziej W. Godność człowieka a proces starzenia się. [w:] Starzenie się a satysfakcja z życia. Steuden S, Marczuk M (red). KUL, Lublin 2006: 47-59.
11. Mierzecki A, Rękawek K, Świątkowski J i wsp. Ocena podejścia do eutanazji studentów pierwszego roku medycyny w Szczecinie, Greifswald i Lund. Ann Acad Med Stetin 2008, 54(1): 164-169.
12. Sleziona M, Krzyżanowski D. Postawy pielęgniarek wobec umierania i śmierci pacjenta. Pielęgn Zdr Publ 2011, 1(3): 217-223.